

Humprecht – Valdice – Náchod – Kladsko – Gorzanów
Cesta valdštejnských architektů a jejich následovníků, aneb poučný a (většinou)
věrohodný průvodce pro turisty, turistky a turist'áčata

Petr Uličný

Všichni se již usadili a opona se zdvíhá. Na scénu přichází turistčí rodina. V rukou třímá nejnovější a nejmodernější typ průvodce po památkách, ale zaraženě do něho hledí. Otec-turista začne: *co to je za...* a matka-turistka zakroučí pusou: *to je něká...* Režie ponouká turist'áčata, kteří odrecitují naučené: *jé, to je pěkná...* Ukáže se však, že knihu třímaly vzhůru nohama, a když napraví svůj omyl a začnou se do textu, jejich brvy odráží stupňující se potěšení. Dokonce začnou číst nahlas:

Život architektury, stejně jako náš život, lze vkreslit do jedné linie: jsme potomky našich dědů a bab, a jednou na nás budou – možná – mávat vnoučatky a vnoučati. O tom, jak budou vypadat naše budoucí ratolesti, můžeme jen snít, co byli zač naši předkové, můžeme vypátrat. Co všechno nečekaného bychom o sobě zjistili, kdybychom šli po stopách svých otců a otců otců anebo matek našich matek? Kromě toho, že jsme všichni potomci faraónů, císařů, princezen a Keltů? Mnoho! A co potom, kdybychom pátrali ještě dále? Třeba, že domy a lidé mají stejný původ... Cože? Copak neživé domy mají nějaké DNA? A dokonce společné s lidským? A jak je možné, že se o tom v žádné učebnici ani Bibli nic nepíše? Pravda, nepíše, ale nedejte se jen tak lehce zmást!

V nově založeném badatelském ústavu nedaleko Jičína bylo totiž nedávno zjištěno a mnohými pokusy a srovnáními nezvratitelně doloženo, že budova, ve které ústav sídlí, nazývaná obecným jazykem Lodžie, žije! Není přitom podstatné, zda bylo její tělo po staletí hibernované, a teprve nyní jistými tajemnými rituály oživeno, důležité je vědecké prokázání její živosti. Potvrzuje to sama tím, jak krásně zelená.

Vědci dotyčného ústavu přišli ke svému radikálnímu objevu studiem měkkýšů. Tito tvorové jsou sami o sobě bez tvaru a tváře, a soudě podle tohoto vzhledu by na jejich inteligenci a kreativní schopnosti asi nevsadil nikdo ani cent. Přesto nás budou věčně udivovat různorodostí forem a barev schránek, které kolem sebe s inženýrskou perfektností budují. A kdo že jim je v jejich činnosti nejpodobnější? Lidé! Ergo musí být i naše a jejich DNA společné. A tím pádem i stavby, které lidé kolem sebe budují, jsou nejen živé, ale mají také

přirozeně shodnou DNA. Co se pak této jejich živosti týká, probíhající průzkumný projekt řečeného ústavu naznačil, že stará architektura je mnohem živější, než ta naše současná, která se zdá být mrtvá, už když se narodí...

Pojďme se proto nyní projít po několika těchto starých živých stavbách a přečíst jejich DNA! Za průvodce si vezměme ty, kteří jim život vdechovali, a zkusme s jejich pomocí přečíst jejich rodné listy a jejich nejkošatější rodokmeny.

Bude to cesta po velkolepých dílech architekta, pracujícího pro vévodu Albrechta z Valdštejna a další stavebníky a jeho pozdějšího spolupracovníka.

Než však začneme, zdá se, že budeme muset řešit jeden problém, protože u stavby, ve které dotyční vědci s fenomenálními analytickými schopnostmi působí, a která se v určitém úhlu pohledu ukazuje být gigantickou mušlí, aktuálně po tomto zjištění hrozí, že ji nějaký obr, či praobr, jaký vystupuje v 3. oddíle tohoto průvodce, sebere a dá do své kolekce. Na ochraně před tímto rizikem se proto nyní usilovně pracuje.

Budeme vás informovat o dalších výsledcích výzkumu těchto odvážných vědců, ale nyní již přistupme k našemu úkolu.

Je to už delší čas, co naši průvodci opustili zemi a chceme-li je navštívit a vyzvat k pomoci, musíme se proto nejprve nechat vyvést výtahem k nebeské bráně.

U vrátnice se zeptáme na oddělení architektů, a když už musí vrátný vylézt, aby nám ukázal cestu, doplní svou radu zamručením: *dříve se tam dělaly pěkné věci, teď už to nestojí za to*. Souhlasně pokýváme hlavou a máme štěstí, že italská sekce je hned ta první – je to zde řazeno podle kvality.

Brzy stojíme před naším prvním cílem: *Giovanni Pieroni – architetto fiorentino*, čili florentský architekt. Epitaf je proveden s velkou rozvahou a zdatností a text na něm je předlouhý... *Narozen ve Florencii 1586, zemřel ve Vídni 1654, zde leží muž, který miloval architekturu nadevše...*, citujeme.

Nikoli! Ozve se za námi silný hlas. *To je povinný úvodník, bez kterého by nás tu nechtěli, nikoli, nikoli!*, opakuje důrazně postava, která nemůže patřit nikomu jinému než samotnému Pieronimu. *Povím vám, jak to je*, dodá smířlivěji, *poslouchejte*:

Já, Giovanni Pieroni, jsem nadevše miloval vědu. Vědu o hvězdách. Můj mistr a přítel Galileo Galilei mě do ní zasvětil, a když se rozhodl odejít z medicejského dvora do ústraní, aby se jí mohl v klidu věnovat, přenechal mi svůj post dvorního astrologa. Máte-li však rodinu, není to místo, které by vás činilo šťastným po všech stránkách. A tak jsem kývnul na nabídku odejít do Germánie, jak se u nás říká střední Evropě, a pracovat na opevněních v rozhořivající se válce. Myslel jsem si tehdy, že přijdu rychle k penězům a budu brzy zpět,

kdo by se však tehdy nadál, že válka bude trvat celých třicet let a císař mě nebude chtít pustit zpět? A pak do toho ten Valdštejn... a na chvíli se odmlčí.

Co ten Valdštejn? Zeptáme se nedočkavě. Říkalo se o něm, že nadevše miluje nejen stejnou vědu, pokračoval Pieroni, ale i mne. A to také proto, že jsem dosti vynikal i v oboru stavitelském, kterému jsem se naučil ve Florencii a v Římě. Povýšil mne proto na hlavního architekta svých staveb, když mu jiní dobří stavitelé scházeli. Mnoho jeho budov v Jičíně je mým dílem: chrám sv. Jakuba, valdický letohrádek, a kdyby se obojí dostavělo, byly by to nejkrásnější stavby na světě! Měl ohromující vize, tento vévoda, armádu dělníků na mnoha místech a stavěl tempem, jaký nikdo před ním ani po něm. Ale jak jsem měl v jeho společnosti najít čas na pozorování hvězd!

Když pak vévoda zemřel, odešel jsem z Čech do Vídně, zavřel kružítko a rydla do truhly a založil se spřátelenými dušemi vědecký spolek. Konečně! Téměř dvacet let jsem do Čech nevkročil. Až pak mne oslovil vévoda z Lobkovic, abych koncipoval jeho nový palác na Pražském hradě. To bylo v roce 1652 a tam jsem potkal svého skvělého krajana: Carla Luraga.

Běžte ho také navštívit, počkám na vás, dokončil svůj příběh Pieroni.

Pokračujeme tedy k dalšímu epitafu, na kterém stojí následující jméno: Carlo Lurago, narozen v ticinském Pelliu 1615, zemřel v Pasově 1684, zde leží muž, který... netroufáme si číst dále, abychom opět nepopudili, ale tentokrát jsme na dobré adrese. Ale jistě, pokračujte, volá za námi Lurago, když máte tolik zakázek jako já, musíte svoji práci nadevše milovat. Celou českou zemi jsem od základů znovu vyzdvihnul! A nejvíce jsem si rozuměl s otci jezuity, kolik já jim v Čechách postavil kolejí a kostelů! Spolu s mistrem Giovannim jsme jim postavili nádherný portikus před chrámem sv. Salvátora u Karlova mostu v Praze. Pro své umění jsem byl vyhledáván i velkými pány na jejich sídlech, a když bylo třeba, stavěl jsem jako mistr Giovanni také opevnění. Má sláva byla tak velká, že nakonec přesáhla Čechy. Když vyhořel biskupský chrám v německém Pasově, byl jsem to já, koho roku 1668 vyzvali, abych ho znovu vystavěl, a je to dílo obdivuhodné!

Carlo se vychvaloval ještě celou cestu dolů na zem, kde jsme společně s mistrem Giovannim nasedli do připraveného kočáru nejlepšího italského designu a vyrazili za první stavbou.

Valdická zahrada a letohrádek s oborou u Jičina

Poté, co naše Ferrari zaparkovalo na jičínském náměstí a skončili jsme cestu po všech jičínských muzeích a dalších pamětihodnostech, vedou naše kroky za hranice tohoto půvabného města. Vzepjatý v třmenech nejsilnějšího hřebce tam právě Albrecht z Valdštejna, vévoda frýdlantský, meklenburský a zaháňský, generalissimus císařských vojsk, dává maršálskou hůlkou pokyn dvanácti stům vojáků, sešikovaných ve čtyřech řadách. Každý z nich má v jedné ruce lipový stromek a v druhé pušku, a jakmile stromek zasadí, vystřelí. Plazíme se po travnaté cestě mezi nimi, nad hlavou sviští les kulek, a je to dlouhá štreka: jeden a půl kilometru. Polomrtví položiví dorazíme před bránu oprýskaného dvora. Zvoníme a otvírá nám stoletý poustevník s magnetofonem zavěšeným přes krk. Beze slova nás doprovodí do liduprázdného muzea Valdštejnových architektů a jejich následovníků. Mačká play:

Tomu, kdo bude dnes ve valdické věznici, bývalé Valdštejnově kartouze, nastupovat výkon trestu a nechá se na zastávku „Valdice“ dopravit lokální dráhou, se před jejím zastavením naskytne nečekaný pohled. Jeho spoj bude projíždět zahradou tak rozsáhlou, že ji bylo možné proměnit v anglický park, a zahlédne v ní velkou neobydlenou stavbu, kterou bude považovat za samotné nádraží. Jeho srovnání nebude od věci. Stejně jako před stoletím dominovaly v Čechách rozlehlé a nákladně stavěné nádražní budovy svému okolí, tak také tato stavba dodnes ovládá zahradní areál rozřiznutý železniční dráhou. Řeč je o valdickém letohrádku, stavbě tak zvláštní, že zůstává dodnes nepochopená, nedokončená a nevyužitá, stojící izolovaně na pokraji industrializované brány Českého ráje, bývalého centra frýdlantského vévodství, města Jičina.

Mlčenlivá osoba nás vede dovnitř jakési zelené a žaluziemi zabedněné budovy. Opět mačká play:

Bylo by možné meditovat nad tím, jak její osud a nepochopení koreluje s jejím stavebníkem, za zdůraznění však nejvíce stojí ona osamocenosť, která je osaměním velkého demiurga své doby. Ve Valdštejnově Jičíně nebyla výmluvněji materializována tato vévodova duševní charakteristika více než právě zde. Samostatná, individuální, výrazově silná, gigantická, triumfální a s dalekým výhledem – to vše lze říci jak o valdickém letohrádku, tak i o stavebníku samotném.

Po chvíli tápání si uvědomíme, že se nacházíme uvnitř tohoto letohrádku. *A proč jej tedy Valdštejn stavěl?*, klademe otázku. *Nechme mluvit klasika*, zní odpověď.

Renesanční architektura měla vždy dvě hlavy, tu která pobíhala po stavbě a tu, která seděla ve studiu doma a psala traktáty, jak mají tyto stavby ideálně vypadat. Mezi hlavy

nejpomazanější a nejpomazanější patřila ta, co na krku nosil Leone Battista Alberti. Ten ve svých proslulých Deseti knihách o architektuře poučuje, jak má vypadat vila, tedy sídlo určené k odpočinku a zábavě následovně: *Všechno ať se při příchodu hosta usmívá, píše Alberti, přeje mu štěstí a nepohoršuje smutným stínem. Ten, kdo ale překročí práh, ať je na pochybách, má-li se pro potěšení usadit již tam, kde právě je, nebo má-li jít do dalších částí, jejichž veselý vzhled a lesk ho k tomu pobízí. Z prostorů čtyřúhelných budiž dán průchod do okrouhlých, z okrouhlých zase do hranatých a z nich do takových, které nejsou ani zcela okrouhlé, ani pravoúhlé.*

Poustevník poté pokračuje se svým magnetofonovým monologem: *Valdštejnův architekt Giovanni Pieroni navrhl přesně takovouto stavbu, kde je jedna místnost obdélná, druhá osmiboká a třetí v podobě oválu měla nést krásné schodiště do horních pater. A dvůr, kde jsem vás našel, od letohrádku oddělil, aby na něj nemohl vrhat stín.*

Další slova však přehlušuje nenadálý lomoz. Ze stěn místnosti vyskakují zedníci, z ník vytahují kádě a nářadí a čile začnou budovat lešení a rozkreslovat štuky. Když tu se z chebských dálek ozve hrozivý řev lva a země se zachvěje pod pádem velikána. *Merda, zakleje capomaestro, vévoda mrtev a toto dílo ještě není finito!* Vše mizí a před námi se objevuje zkrvavený a již trochu průsvitný frýdlantský vévoda:

Nenechali jste mne dokončit mou stavbu, bestie! Stavění mi přeci bylo milejší, než válčení, křičí kamsi směrem na severozápad. Když si uvědomí naši přítomnost, máje nás za ty, kteří mu ve stavění škodí, vytasí kord a zažene nás do kouta, kde s hrůzou čekáme náš konec. Naštěstí dříve než zaútočí, spatří naše nuzné oblečení a nepokryté hlavy, vychladne, procedí slovo „*turisti...*“, pohrdlivě vrátí zbraň do pochvy a místo rány nám dává přednášku:

Pokud chceš učinit nějakou stavbu důležitou, postav před ní sloupy, se v mé době říkalo, ale já jsem před svůj letohrádek postavil pilíře. Víte proč, plešatci? Mnozí si nechávají v letohrádcích postavit loggie, aby je při kochání se zahradou chránila od nepřízně počasí. K čemu tato změkčilost, k čertu? Proč se schovávat? Moje loggie není žádná zdobnělina! Ať se v ní vichr točí jako na horách (ve skutečnosti to je dech živé loggie). Řekl jsem architektovi, ať ji zvětší do gigantických dimenzí, jaké nemá žádná vila ani palác, jedině ten můj v Praze. Ať každý vidí, že toto není místo k stolování, ale baldachýn, jaký vztyčovali staří na počest vítězství římských císařů. Vítězný oblouk ať to je, pevně ukotvený na pilířích!

Teď je pravý čas, aby na scénu přišel Giovanni Pieroni. Hluboce se uklání a praví: *Můj pane, učinil jsem, jak jste přikázal, tak jak tomu je v zahradě Vašeho pražského paláce nakreslil jsem i zde trojici oblouků, jak císaři římsští mívali, když vjížděli vítězně do měst. A*

nejen to, celou zahradu jsem nakreslil tak, že činí zdání římského města, s věžemi ve zdech, tak jakoby je zub naší doby již zpola rozmělnil a k zemi jako zříceniny zpola poslal.

I kuš, obořil se vévoda, měla to být nejkrásnější stavba na světě a ty mi z ní děláš ruinu. A protože jsem zemřel dříve, než jsem ji dostavěl, bude z ní nyní ruina nedostavěné ruiny! Která bestie ti tuto myšlenku ponoukla?

Stavitel vévodu uklidňoval: Však jistě dobře víte, můj pane, že také naši potomci budou stavět zámky, které se jakoby k zemi řítí, a sklídí za tuto činnost velkou chválu a slávu. A sám jste již ráčil takovou zahradu postavit v Troji u Prahy, i tam se věže ve zdi kolem zahrady zdají, že se k zemi poroučejí.

Vévoda si odfrkl a pokračoval: Před letohrádkem jsem na plánu neviděl žádnou fontánu. Nevím, kdo to tak vymyslel, ale já jich tam chci pět, jednu uprostřed a čtyři po stranách, do kterých poteče voda z té hlavní. Celou loggii pak nechte uvnitř pokrýt krásným štukatérským dílem. Taký řekněte zahradníkovi, ať celou zahradu osází lipami, jak to má Jeho Veličenstvo císař na hradě Pražském, a jižní ovoce ať dá do velkých váz s lví hlavou, mým znamením. A ať k tomu všemu, co už vysázel, k hrušním, třešním, jabloním, švestkám, meruňkám, lískám, šeríkům, růžím, rybízům, angreštům a jeřabinám, přidá co nejvíce odrůd, tak jako v rajské zahradě.

Přikázal také, ať se vše co nejrychleji dokončí a odcválal do města, kde si u svého zámku pro radost založil stejně velkou zahradu, a která s tou naší tak dlouho soupeřila o vévodovu přízeň, až nakonec nebyla dokončena žádná.

A ještě něco, volal vévoda Pieronimu už z města, udělej to tak, aby se dalo lipovou cestou dojít nejen do dvora zahrady, ale i dále do mého kláštera otců kartuziánů, kde budu mít hrobku. Aby nejen loggie letohrádku, ale všechny tyto mé stavby silou svého řádu ovládaly krajinu. A udělej to také tak, aby cesta, když pojedu ze zahrady do města, mířila na hrad Veliš, kam hodlám přivést otce františkány. A ve středu toho všeho, ve městě vedle mého paláce, vybuduj chrám sv. Jakuba. Ale pospěš si, brzy odjždím do Chebu...

Slyšeli jsme slovo vévodovo a nyní si procvičíme pár letopočtů:

Spojení mnoha jednotlivých staveb, rozprostřených v jičínské krajině, do jedné 7,5 km dlouhé kompozice, nemá přímé předlohy, či jak bychom řekli vlastní rodiče, tudíž vědci, kteří se zabývají DNA, zde mají situaci poněkud složitou, nebo se na nich ukáže, že nejsou dobří vědci. Jisté je, že to je fascinující fenomén Valdštejnovy architektury, který bude opakován v nesčetných variantách barokních Čech. Určitý paternální vztah lze nicméně najít ve stejné fenomenálním přeorganizování města Říma papežem Sixtem V., které si na svá bedra vzal v letech 1585–90. Tehdy tam byla vybudována síť širokých přímých ulic, spojujících sedm

hlavním bazilik. Ve Valdštejnově Jičíně se tato myšlenka začala rodit roku 1627 a to pravděpodobně v Pieroniho hlavě, který věčné město a jeho architekturu velmi dobře znal.

DNA je kód a kódování nutkající k ovládnutí krajiny je proto obsažené i v jednotlivých elementech kompozice, včetně lipové aleje, na které se začalo pracovat od roku 1629. Zda opravdu s pomocí vojska, jak to vypráví místní pověst, je celkem možné, na vévodových stavbách totiž pracovaly často stovky dělníků najednou. Kouzlo aleje můžeme vidět i v tom, že přírodní prvek byl využit k maximálně efektní oslavě vévodského stavebníka, protože profil aleje s bočními úzkými stezkami připomíná triumfální oblouk. „Rodiče“ aleje nalezneme ve Vídni a zejména v Praze, kde byl v roce 1616 císařem Matyášem spojen první takovouto stromovou cestou v Čechách Pražský hrad se Starou královskou oborou, dnešní Stromovkou. Také z Jičína vedla lipová alej nejen do Valdštejnovy nové zahrady, ale i do starší Valdické obory vedle ní. Vévoda původně zamýšlel obě části nechat oddělené, roku 1630 je však spojil v jeden celek, patrně po dobovém italském způsobu, kombinujícím formálně upravované zahrady s polodivokými lesíky.

Rozlehlá zahrada u Valdické obory byla založena v roce 1626, záhy osázena lipovými boskety a ukončena v dolní části dvě stě metrů dlouhým „labutím rybníkem“. I tato idea má císařského rodiče, kterým je vila Neugebäude u Vídně. To muselo být vévodovým přáním, ale byl to jistě Pieroni, který nápad zkombinoval s podobně monumentální zahradou, zvanou Horti Bellaiiani, zřízenou z ruin největších antických terem, které nechal v Římě kdysi postavit císař Dioklecián. Měla po stranách dva centrální pavilony, které daly formu nárožním grottám valdické zahrady, z nichž dnes stojí jen jedna – žije tam náš poustevník s magnetofonem. Pokud by byla grotta dokončená, byla by zaklenutá a Valdštejnovi štukatéři by ji ozdobily stejně dokonalými krápníky, jaké má zahrada jeho pražského paláce. Napodobení jeskyně se zde mělo prolínat s imitací ruiny, stejně jako u dalších menších grott níže v ohradní zdi zahrady. Na této myšlence, milované romantismem 19. století, ve Valdštejnově době ale ojedinelé, nechal vévoda postavit i zahradu v pražské Troji (v místě dnešní zoologické zahrady), která získala své jméno právě proto, že připomínala slavné zničené antické město.

Jak správně podotknul sám vévoda, kvůli jeho smrti je dnes ze zahrady ruina nedostavěné ruiny, a nedokončené zůstaly i interiéry několika obytných místností letohrádku. Ty měly být propojené monumentálním schodištěm na oválném půdorysu, stavěném opět po císařském vzoru, což byla dnes již neexistující Matematická věž Pražského hradu. Pokud se budete procházet po Šumavě, kosočtverečné průřezy ve válcové stěně, typické pro toto schodiště, tam uvidíte na zámku ve Vimperku, a za nedlouho i na zámku v Náchodě. Tam si na zámecké kapli budeme také moci udělat představu, jak bohatě mohla vypadat osmiboká

místnost v přízemí letohrádku. V zahradě Valdštejnského paláce v Praze poté můžeme okusit zážitek z dekorace, jaká mohla zdobit vnitřek loggie. Z krásných fontán, které by nám vyvolaly představu pěti nerealizovaných kašen před valdickým letohrádkem, však kvůli švédskému nájezdu v roce 1648 mnoho původního nezůstalo.

Která bestie mi tady zkazila moji stavbu!, porazil nás náhle pro výčtu všech těchto dat burácející hlas vrátivšího se vévody.

At' se tu ten zkurvysyn, který z mého letohrádku udělal sýpku, a zazdil a zabednil všechna okna tam, kde jsem měl mít svoje pokoje, neukazuje, nebo už z šatlavy nevyjde!, zuřil. Byl tak rozčilen, že si nevšiml, že stojí mezi koleje, kudy přes jeho zahradu dnes jezdí železný oř a neslyšel jeho mocné hučení... Neslyšel a neviděl ani naše varování... Nevnímal ani mlčenlivý výraz poustevníka, který s přesýpacími hodinami na krku v duchu odpočítával jeho čas... Zase ten prokletý chebský expres...

Náchodský zámek

Byla nám udělena audience u říšského knížete Ottavia Piccolominiho, generála císařských vojsk a nositele řádu Zlatého rouna. Stojí sám u stolku ve Španělském sále své náchodské rezidence, opřený jen o kord a jeho vše propichující pohled výmluvně sděluje, že tato audience bude krátká. Komorník nám také dal předem jasně najevo, abychom se vyhnuli všem choulostivým tématům. Mínil tím zisk náchodského panství, které kníže z rukou císaře dostal poté, co zosnoval zavraždění Albrechta z Valdštejna v době, kdy byl velitelem jeho tělesné stráže. Takže jdeme rovnou k věci.

To, co hledáte, zde již není, začíná Piccolomini, moji následovníci – budiž pochváleni – zde vše vyměnili v novém stylu, kterému vy říkáte vrcholné baroko nebo rokoko, což mě nemálo uráží, vždyť jsem to byl já, kdo sem na zámek přivedl ty nejvrcholnější stavitele. Nemám-li pravdu? A otáčí se směrem, odkud zrovna vstupují architekti Giovanni Pieroni a Carlo Lurago. Tito kavalíři vám budou lepšími průvodci, dodal v rychlosti a kvapně odešel. Hledíme krátce na stropní fresku, kde je kníže uváděn do chrámu vojenské slávy, a sledujeme kroky obou mistrů.

Pro kapli se v apartmánu ve starém zámku žádné místo nenašlo, říkají Italové a vymění si přitom významné pohledy, a tak jsme ji postavili dole na nádvoří před vstupem do staré části zámku. Chodí sem hlavně kněžna, paní Maria Benigna Franziska z Sachsen-Lauenburg, pro kterou byly také vybrány příběhy maleb. Omlouváme se, kníže nás nutně

potřebuje, zde je však vše napsáno v průvodci, a dávají nám do rukou útlou knížečku, v které stojí následující text:

Zatímco Valdštejn stavěl všude, kam přišel, válka ne-válka, ten, který ho zradil, se k této činnosti uchýlil až poté, co už neměl s kým vyhrát ani prohrát. Ta hrůzostrašná válka, která vylidnila střední Evropu, onoho slavného roku 1648 sama po třiceti letech padla vyčerpáním. Piccolomini se stáhl do Náchoda, který za „zásluhy“ dostal od císaře po Adamovi Erdmanovi Trčkovi, jehož veselý a rozverný hlas utichl po Valdštejnově boku únorové chebské noci 1634. Sentimenty ovšem Piccolomini netrpěl. K práci vyzval Carla Luraga a bývalého vévodova architekta Giovanniho Pieroniho, a po vzoru Valdštejnského paláce v Praze nechal upravit starou část zámku. Tu předtím ze středověkého hradu na renesanční zámek začali přestavovat již kolem roku 1611 bývalí majitelé z rodu Smiřických. Kolem staré gotické věže však bylo tak málo místa, že z arkád kolem miniaturního nádvoříčka nikdy slunce neuvídíte. Místo tam nebylo ani pro dostatečně velká schodiště, jejichž budováním začal Piccolomini svoji přestavbu. Na jedné straně jádra zámku nechal vyrůst schodiště dvouramenné, kterým mohl sám přes Španělský sál chodit do svých pokojů a z druhé strany přistavěl velké schodiště oválné, používané kněžnou. Na rozdíl od Prahy však má tento šnek prázdný střed, tedy takový, jaké mělo mít Pieronim projektované, ale nikdy nepostavené schodiště valdického letohrádku.

Španělský sál, budovaný v letech 1651–2, odkazuje jménem na stejnojmenný sál Pražského hradu, zda však také architekturou, již nevíme, protože jeho původní podoba vzala za své při pozdější dekoraci, stejně jako fresky Fabiána Václava Harovníka a Giovanniho Vanettiho. Pokud však zobrazovaly podobné téma jako dnes, tedy Piccolominiův vstup do chrámu válečné slávy, spíše bychom si vybavili monumentální obraz boha války Marta ve vstupním sále Valdštejnského paláce v Praze, pod jehož hvězdou vévoda získával svá vítězství.

Tak jak byl dokončen, nás dosud svým bohatstvím ohromuje štukový reliéf kaple Nanebevzetí Panny Marie. Nebylo jí kupodivu dáno nejčelnější místo na zámku, ale po straně nádvoří, vzniklého v letech 1652–4 připojením dvou nových křídel k jádru zámku. Kapli vztyčil Lurago na půdorysu protáhlého osmiúhelníku, což je forma, nám již známá z valdického letohrádku, pročleněná architektonickými motivy, které zdobí chrám sv. Jakuba v Jičíně, a opatřená zvenčí portálem podobné formy, jaký má průčelí kartuziánského kostela ve Valdicích. Jaký materiál pro studium DNA! Všechna tato tři díla pro Valdštejna navrhoval Giovanni Pieroni a nepochybně tak učinil i pro Piccolominiho, když se po dlouhé pauze vrátil do Čech. Detailního propracování se nicméně ujal Lurago a novým směrem, odlišným od

Valdštejnových sochařů, vykročili i štukatéri Domenico Rossi a Andrea Cysus. Jejich sochy čtyř evangelistů stojí v koutech kaple jako pilíře katolické církve, která v této době sváděla tuhý boj s reformací: Jan s orlem, Matouš s lidskou tváří, Lukáš s býkem a Marek se lvem. Snad ze strachu z prázdnoty zaplnili hmotní andělé a těžké kartuše každý kousíček klenby, ponechávající volné pouze velké zrcadlo s půvabnou Pannou Marií zachycenou v okamžiku nanebevzetí. Giovanni Vanetti ji vymaloval ve víru radujících se andílků, a stejný malíř vkomponoval do vysokého štukovaného oltáře scénu s Korunováním Panny Marie.

Prohlížíme si každý detail výzdoby, když tu na oratoři uslyšíme klapnutí dveří. Vzápětí nám z výše kyne kněžnina ruka. Spatříme ještě obraz Zasnoubení Panny Marie a stejně bohaté štukatury stropu klenoucí se nad její hlavou a cítíme, že je čas tento podivuhodný prostor opustit.

Vycházíme ven, kde nás již čekají naši dva průvodci. Vedou nás k velkému zaoblenému bastionu, nazývaného torrion, který obepíná čtvrté nádvoří a chrání zámek od severu. *Je to už dávno, nevzpomínám si, jestli jsem to kreslil, začne Pieroni, vím jen, že jsem upravoval rozpočet. Není to však způsob, kterému jsem se naučil ve Florencii od mého drahého mentora a architekta, pana Bernarda Buontalentiho, tak s tím možná přišel plukovník Jan de la Corona. Zeptejte se Luraga, ten to dostal 1652 zadáno ke stavbě.*

To jsou tedy průvodci, vrčíme... ale Lurago byl už pryč. Loučíme se proto s Pieronim a vycházíme z hradu ven. Stavitele dostihneme na pěšině vedoucí do města.

Pojďte, ukážu vám něco, volá na nás, aniž by nám dal čas na otázku, a vede nás dolů pod zámek na malé náměstíčko – bývalý střed města. Zde jsem postavil radnici, a tento její portál by vás mohl zajímat, až budete v letohrádku v Gorzanově. Tam je sice o něco zdobnější, ale tento je taky nejkrásnější na světě, vždyť je to moje dítě!, dodal pyšně a zmizel.

My taky mizíme, uvidíme se znovu na Humprechtu, ale předtím ještě na okraj pár dat: Stavba radnice byla Luragovi podle jeho plánů zadána roku 1657 a dílo bylo o dva roky později dokončeno.

A na další okraj zmiňuji, že se v této době stavělo i v nedalekém Novém Městě nad Metují. Panství patřilo za Valdštejna stejně jako Náchod Adamovi Erdmanu Trčkovu a připadlo tomu, kdo jej společně s Valdštejnem 25. února 1634 v Chebu zavraždil, skotskému šlechtici jménem Walter Leslie. I on si najmul Carla Luraga a nechal ho v letech 1652–60 zámek přestavět. Malby v nových krásných sálech zde prováděl nám již známý Fabián Václav Harovník a pozoruhodné štuky Giovanni Battista Bianchi, kterého brzy znovu potkáme v jezuitské koleji v Kladsku. Zámecká kaple, jež oba umělci společně vyzdobili, má v půdorysu i nárysu stejnou formu jako kaple v Náchodě, a můžeme tak na ní vidět, jak

architektonický slovník, který si Lurago obohatil spoluprací s Giovannim Pieronim, začal používat i tam, kde jeho mentor již nebyl.

Obora a lovecký letohrádek Humprecht u Sobotky

Někteří tvrdí, že slovo obora pochází od obra. Nebo dokonce od praobra, který kdysi z obřích dálek přidupal do Čech a uhnízdil se na vrcholu prahory Říp. Říká se také, že tam tento praobr pásal stromy v oboří, jinak řečeno na úpatí hory, sbíral mízu a vařil z ní prachutnou mízovinu. Stromy však dychtily po dobrodružství a začaly utíkat za jiným pasákem. Praobr se proto na ně mocně obořil, zahnal je za ohradu, vykolíkovanou koldokola prahory a nazval ji pyšně po sobě praobora. A aby na všechny své listnáče a jehláče dobře viděl, vztyčil na vrcholku prazámeček, čili kostel sv. Jiří, pěkně hezky do kruhova vyměřený. Matka praobora, kterou zde stvořil, byla velmi plodivá a rozesela po zemi více než mnoho svých dětí, do kterých se nalákala zvěř z dalekého okolí. Nás však bude zajímat, jak k semenům svých dětí praobora přišla. Když necháte dvě obory o samotě, můžete se brzy radovat z malých oborčat, jak se ale mohla rozmnožovat matka praobora? Větrem? Kořeny? Nikdo neví. Dnes, když už obory skoro vymřely, to už nikdo asi nezjistí.

Rodný list v kolonkách obou rodičů však můžeme vyplnit u obory, kterou u města Sobotky založil hrabě Humprecht Jan Černín z Chudenic. Byli to rodiče s velmi dobrou pražskou adresou, nejurozenějšího původu, jaké v Čechách rostly. Starou královskou oboru sice podle názvu založili králíci, ale užívali ji králové a to tak dlouho, dokud stromy jho monarchie nesvrhly a nezaložily první oborovou republiku nazvanou Stromovka. Zato pod vznik Nové královské zahrady se podepsal jistý Ferdinand Tyrolský, bystrý, ale zasněný syn českého krále a císaře, který dal přednost lásce před tituly. Miloval i hvězdy, a protože měl nahoře dobré konexe, zaranžoval pád jedné z nich z oblohy přímo do své nové obory. Po dotyku se stromy se hvězda proměnila v zámek a od té doby její záře protíná průseky temné houštiny oborního lesa.

A tady začíná náš příběh. Ferdinandova Hvězda měla být jediná na světě. Nic se jí nemělo podobat, který blázen by také chtěl stavět dům se šesti cípy, kam nejde dát žádnou místnost s pravými úhly? Chyba lávky! Jsme v době, kdy neobvyklé bylo obvyklé, kdy pošetilost byla hrdinstvím a ctností vládců. A to byla chvíle našeho Humprechta a jeho stavitele Carla Luraga, který dostal jasný úkol: *Postav mi něco neobvyklého! Na svých cestách po Itálii, kde jsem byl císařským vyslancem v Benátkách, jsem viděl, že všichni chtějí mít něco,*

čím by překvapili druhé. A pohled, staviteli, dodal ještě: u Prahy spadla z nebe hvězda, jdi a nakresli ji. A cestou se stav ve staré oboře, přikázal mu.

Lurago se však nemusel moc namáhat, Hvězdu znal dobře, jak uvidíme v Gorzanově, a tak mu stačilo jen odejít ze scény. Na ni v potmělém pokoji sedí hrabě v lenošce a je tak hluboce začtený do knihy, že ani nevnímá hluk benátských ulic. Dílo, které třímá v ruce, je *Jedenáctá kniha Amadise Waleského*, kterou ze španělského originálu v roce 1554 „přeložil“ do francouzštiny jistý Jacques Gohory. Tehdy ještě nebyly žádné copyrighty a tak milý Jacques originál převedl, jak se mu zachtělo, respektive jaká byla poptávka. A ta přišla z nejvyšších míst. Francouzskému králi Jindřichu II. – který brzy poté nešťastně zahyne na turnaji – román předčítala jeho milenka Diana de Poitiers a oba milenci se v něm našli v románové dvojici Agesilana a Diany. Nic nebylo pro Jacquesa snadnější, než děj navázat na královské reálie, ztotožnit královskou milenku s bohyní lovu Dianou a vyfantazírovat podobu jejího sídla.

Byl to areál se sedmi kruhovými věžemi, z nichž každá byla spojena s jednou z planet. V tehdejší době se jich počítalo sedm, totiž Země, Slunce, Merkur, Venuše, Mars, Jupiter a Saturn, přičemž Gohory Zemi vystřídal Dianou, vládnoucí všem ostatním věžím. Její věž, stejně jako podobně velké věže Venuše a Merkura, stála uprostřed zahrady-obory, kam chodila Diana lovit a hledat odpočinek v zahradě při patě Venušiny věže. Další čtyři věže zpevňovaly ohradní zeď, jedna patřila Marsu, kde byly stáje, druhá Saturnu, postaveného jako chrám, třetí Jupiteru, upravenému jako palác královny a poslední Apollónovi, čili Slunci, který těmto čtyřem věžím vládl a jehož věž byla zasvěcena hudbě a medicíně. Gohory ještě dodával, že Dianina věž byla pochopitelně zařízena pro lov a Martova věž uchovávala pro studium knihovnu.

Když Humprecht knihu dočetl, zjistil doma, že jeho žena se jmenuje taky Diana, totiž Diana Marie Ippoliti da Gazoldo, a protože nějakou dobu předtím ji nechal vymalovat jako bohyni Dianu, a jelikož k ní choval náklonost pramenící z jejich manželského svazku, postavil před sebe rozhodnutí se francouzským návodem na podobu Dianina sídla řídit a založit podle něho oboru.

V Humprechtově době již stromy nemigrovaly, takže hlavní hraběcí starostí bylo, aby oboru neopouštěla zvěř, kterou zde ve společenství jiných urozenostev proměňoval v kotlety, paštiky a pařízky. K osvěžení po očekávané únavě z této činnosti měly dopomáhat pavilóny, založené v šesti rozích obory, kterým hravý Lurago dal různorodé formy: trojúhelnou, kruhovou, čtvercovou, či šestiúhelnou. Svou fantasii projevil i v prostoru a trojúhelnou stavbu vyvedl do podoby pyramidy, což byl tehdy v Čechách unikát. Neobvyklé bylo obvyklé! Všem

pavilónům pak vládla velká zaoblená věž letohrádku, postavená na vrchol čedičové kupy, z které – jako z pražské Hvězdy – měl hraběcí pár hledět do temné masy oborního lesa.

A nyní je čas si procvičit některá data a slovíčka. Základní kámen (bez kterého by každá stavba okamžitě spadla) byl k letohrádku položen dne 26. srpna 1666. Práce vedl Ital jménem Francesco Ceresolla, který Luraga na slovo poslouchal. Lurago měl takovýchto „Ceresollů“ víc, protože měl víc také staveb, které vymyslel. A protože tehdy stejně jako dnes nebyly skoro žádné dálnice, aby k stavbám mohl jezdit, u každé z nich zanechal jednoho „Ceresolla“ s nadějí, že do třetího rozměru převede vše, co předtím on sám na papír vykreslil.

V tomto případě to byl lovecký zámeček na způsobu věže, která je nahoře menší než dole, takže se zdá, že se směrem vzhůru zužuje. Také by se dalo říct, že to jsou věže dvě, jedna úzká a vysoká, zaklesnutá do druhé nízké a široké, tedy něco jako „věž ve věži“. Anebo že to je sám Humprecht Černín s širokou suknicí, jaké se tehdy s oblibou dělaly. Konečně, zámku se tehdy říkalo Humprechtsberg – Humprechtova hora, tak to někde muselo mít svůj původ. Zchozelý a zběhlý turista však může ještě připomenout, že takovouto figuru viděl i v zahradě jindřichohradeckého zámku, kde v letech 1592–7 vznikl skvostný letohrádek, pro svoji okrouhlost nazývaný Rondel. A dožadovat se tak rozšíření rodokmenu letohrádku Humprecht také o tento skvost, který je jedním z nejkrásnějších děl renesance ve střední Evropě.

Ceresolla byl s prací hotov v roce 1669 a následujícího roku přišla na řadu zeď obory a stavba pavilónů, čili rundelů, jak se jim říkalo.

Když Lurago kreslil své dílo, činil to za pomoci matoucí geometrie, což je umění, při kterém mistr použije formu, kterou pak nikdo nevidí. Všichni bychom totiž při všech architektech svatých odpřisáhli, že zámeček je v půdorysu kruhový, ačkoli je ve skutečnosti oválný, což je tvar vzniklý hrubým úderem do kruhu ze dvou stran. Takovýto ovál má tu vlastnost, že nadále vypadá jako kruh, který ovšem jaksi někam utíká, a tímto směrem utíká i naše mysl, ocitneme-li se v takovém prostoru. Mysl to činí bez našeho vědomí a s bezvědomím návštěvníků počítal i hostitel, který na oválném půdorysu nechal vyzdvihnout velký sál v prvním patře, kde se až do malátnosti konzumovalo, co dala obora a vinné sklepy.

Sál byl kolem dokola ověncen řadou místností, na levé straně patřící hraběti, na pravé hostům, a ze všech byl východ na okružní ochoz, později přesunutý o patro výše. Obcházení celého letohrádku se naučil Lurago ve Staré královské oboře v Praze (zase to DNA!), kde byl rovněž lovecký letohrádek (dnes zvaný Místodržitelský), kolem jehož hlavního sálu v patře na všech stranách běžela arkádami chráněná chodba. Jelikož byl letohrádek na svahu nad oborou,

mohla se zde vybraná společnost kochat stejnému panoramatickému výhledu jako na Humprechtu.

S Dianou se však tento výhled hrabě již užívat nemohl. Ve stejný rok, co pro ni hrabě zakládal celý areál a společně s architektem komponoval jeho ojedinělé formy, odešla do rodné Itálie a již se nevrátila. Hrabě sice nikdy o rozvod nepožádal, doufaje snad v její návrat, i tak je však Humprechtovo dobytí kóty na vrcholu jedné čedičové kupy na pokraji dnešního Českého ráje pro bohyni lovu Dianu a stejnojmennou hraběnku nakonec smutným příběhem. V mnohém připomíná snahu po ovládnutí přírody, o jaké se snažili renesanční vládcí ve svých zahradách a jejímž grandiózním příkladem je Valdštejnova valdická zahrada u Jičína, ovládaná letohrádkem s širokoúhlým výhledem.

Příroda se však nenechá tak snadno svázat a rychle se na Humprechtu přihlásila o slovo. 29. června 1678 udeřil do letohrádku čtyřikrát blesk a vypuknuvší požár zcela zničil horní věž a její sál. Humprecht vzal katastrofu se stoickým klidem. Stala se přeci způsobem „naturálním“ a nikoli „ordinérním“, tj. kupříkladu lidskou hloupostí, tak proč si trhat vlasy. Co Bůh vzal, může zase vrátit. A tak se dal brzy nejen do opravy, ale i zvětšení svého pokladu. Carlo byl opět povolán a dokreslil zámečku další podlaží a střední věž se sálem protáhl do dech beroucích proporcí. Vše do roku 1681 provedl opět Ceresolla, ale pouze na papíře tentokrát zůstal Luragův nápad dovést hraběte a jeho suitu po vnějším schodišti rovnou do prvního patra, stejně jako obtočit zámeček při patě hospodářským křídlem se stájemi a oválnou kaplí. Zdá se, že hrabě, který ve stejnou dobu v Praze na Hradčanech budoval velkolepý palác, nesoucí dodnes jeho jméno, přeci jen musel šetřit. Na zámeček proto tentokrát nedorazili štukatéři, takže klenba sálu, která původně připomínala kopuli gorzanovského letohrádku, zůstala bez výzdoby.

Velkolepé stavební podnikání hraběte stejně velkolepě zadlužilo a tak muselo být brzy po jeho smrti v roce 1682 panství prodáno, zámeček chřádl a roku 1780 měl být dokonce celý zbourán. Až teprve po převedení do majetku města Sobotky byl v letech 1937–9 zejména v interiéru obnoven. Zcela však zanikla samotná obora a s ní i všechny pavilony, po kterých dnes není v krajině žádných stop.

Na závěr této poučné kapitolky bych rád ctěné turiststvo prozkoušel, jak dobře se naučilo dějinám zámečku, jedním kvízem. Otázka zní následovně: K čemu byla určena řada nik v posledním patře fasády zámečku?

Odpověď je a: pro trpaslíky, b: pro Sněhurku, sedm trpaslíků, trpaslice a trpaslačata, c: pro sedm trpaslíků a 25 Sněhurek (nik je 32), d: pro Humprechta a trpaslíky, e: pro

Humprechta, Sněhurku a trpaslíky, f: pro Humprechta, Dianu a jejich přátele kochající se krajinou.*

Pokud jste odpověděli správně, vyhráli jste upozornění, že stejným věncem nik obtočil Lurago i svůj pavilon v zahradě zámku Gorzanów, kam se podíváme za chvíli.

* d. je správně

Jezuitská kolej a konvikt v Kladsku

Kladsko je malé město a dříve bylo ještě menší. A přesto v něm byly postaveny obrovité stavby. Její mnohorohatá pevnost je stejně velká jako historické centrum a nemalou část tohoto jádra zase zaujímají budovy Tovaryšstva Ježíšova čili jezuitů. Procházíte-li se ve dne tímto městem, mohou se vám proto v noci zdát sny, že Kladsko je velké jako Praha...

Obrazy Prahy zde nacházíme i skutečné, a nemyslím tím pouze půvabný gotický most osazený po vzoru Karlova mostu barokními sochami, ale právě ony jezuitské stavby, které vzešly z návrhu Carla Luraga, činného i v hlavním městě království. Když proto půjdeme do auly Arnošta z Pardubic, bývalého refektáře čili jídelny koleje, budeme mít pocit, že vcházíme do čítárny Národní knihovny, původního refektáře staroměstské jezuitské koleje, který Lurago rovněž navrhoval.

Jezuité přišli do Kladska již v roce 1595, ale trvalo jim dlouho, než si postavili vlastní kolej, tedy areál určený jak k jejich bydlení, tak obsahující školu pro potomky místních měšťanů. Ta byla důležitým článkem v jejich programu, protože sloužila k vštěpování katolické víry obyvatelům jinak převážně protestanského města. Dalším článkem ve strategii řádu bylo získat v místech, kam přišli, farní kostel a tím zpravidla i čelní místo v topografii města. V tomto případě to byl rozlehlý kostel Nanebevzetí Panny Marie s náhrobkem prvního českého arcibiskupa Arnošta z Pardubic, jehož gotické formy byly uvnitř upraveny v novém dobovém stylu nastupujícího baroka.

S hledáním vhodného místa jezuitům zprvu patrně pomáhal i Giovanni Pieroni. Ten do města dorazil v roce 1626 z titulu císařského vojenského inženýra, což byla jeho původní činnost, kvůli které do střední Evropy přišel, než si ho od císaře pro své stavby „vypůjčil“ Valdštejn. Zda tehdy kladským jezuitům nakreslil i nějaké plány, však nevíme. Bylo to v době, kdy se řád v roce 1624 vrátil po vynuceném odchodu způsobeném stavovským povstáním a jeho setrvávání ve městě bylo stále velmi nejisté. Teprve roku 1645 byla jejich

fundace potvrzena císařem Ferdinandem III., avšak trvalo dalších deset let, než byla v roce 1655 stavba koleje započata.

Předtím kladští jezuité na plánech vyzkoušeli mnoho způsobů jak získané místo jižně od kostela nejlépe zastavět, a teprve poté se rozhodli pro Luragův návrh, se kterým uzavřeli stavební smlouvu v prosinci 1654. Lurago se účastnil i položení základního kamene 11. dubna 1655, ale přes slib, že se na stavbě bude objevovat dvakrát až třikrát ročně, se k nevelké radosti jezuitů ve městě otáčel jen zřídka a nechal vše na starosti staviteli jménem Francesco Canevalle. I proto budování postupovalo jen zvolna. Jako první vzniklo východní křídlo s refektářem, roku 1658 se začalo se stavbou západního křídla se školou, dostavěného až v roce 1667, roku 1673 se počala stavět severní část s křídlem spojující kolej s kostelem a celá stavba byla dokončena vztyčením věžičky roku 1690.

I přes velikost vynaložených prostředků je výsledná tvář koleje prostá. Ze střech zmizely štíty, které v Čechách zpravidla rozveselovaly starší renesanční stavby, ale zároveň zde ještě není nic z barokní architektury, ke které se kolej již dobou vzniku řadí, a která ráda akcentovala vstup. Záměrně. Jezuitské stavby měly být dle regulí řádu co nejprostší a s tím i ten nejvíce invenční stavitel mnoho nesvedl. Ne všude však otcové dokázali prosadit tento jednotný řád. Jednalo-li zejména se o chrám, kde chtěli zpravidla místní patroni patřičně vidět svoje proinvestované finance, tam otcové připouštěli, že obrazy a dekorace mají na věřící pozitivní vliv. Výjimečně však byly náročně zformovány i fasády kolejí. V Čechách to je případ největší z nich, staroměstského Klementina, za což se mu také dostalo v centru řádu v Římě náležité kritiky.

Autorem tohoto monumentálního průčelí byl patrně Carlo Lurago, který ho začal stavět ve stejný rok jako kolej kladskou, 1654. Můžeme si proto představit dialog, který Lurago vedl s představenými obou řádových domů o různém přístupu uvnitř jednoho řádu, ale v Kladsku tehdy tlak na opuštění řádových předpisů žádnou šanci neměl. Oním kontroverzním pražským motivem byly bosované pilastry vysokého řádu, což byla architektonická metoda, kdy pilastry (což jsou v podstatě zapuštěné pilíře, v tomto případě přepásané vystupujícími bloky) běžely přes několik podlaží – v pražském případě přes tři. To si v Kladsku Lurago dovolit nemohl, ale přišel s řešením, které se mu trochu podobá: do vertikálních pásů spojil okna, takže celek, i když velmi nenápadně, prakticky neznatelně, na způsob členění Klementina navazuje.

K mnohem výraznější práci s detailem a propracovanějším reliéfem povrchů měl Lurago možnost přistoupit v interiéru koleje. Mramorové lavabo v předsíni, kde si otcové jezuité myli ruce před vstupem do refektáře ve východním křídle, umístil do architektury

podobné portálu. Rámují ji polopilíře s naturalisticky provedenými vysokými květy, ze kterých vyrůstají karyatidy. To je motiv, jaký jsme mohli zahlédnout již u oltáře zámecké kaple v Náchodě, tam je však kvůli stylizaci mnohem méně nápadný a přehlušený bohatostí hmot stropních štuků. V Náchodě jsme si také prohlíželi radniční portál, a jeho blízkou variantou, tentokrát s trojúhelným nástavcem, je vstup do samotného refektáře. Jeho intimní prostor nám svým štukovaným stropem bude připomínat prostory zámku v Novém Městě nad Metují, čímž se ovšem náš hon za DNA promění v poměrně vyčerpávající cestu. V tamní zámecké kapli sedí andělé na volutách stejně uvolněně jako ti v koutech klenby refektáře, která je rozdělená do obdélných polí podobným mustrem jako ve velkém sále novoměstského zámku. Můžeme tedy v obou místech obdivovat ruku štukatéra Giovanniho Battisty Bianchiho, ale nevyřešíme otázku jménem Geronimo Jathone, což je štukatér, který slovy pramenů v kladské koleji rovněž pracoval. Patrně snad ve spolupráci s Giovannim, či samostatně v jiných částech areálu, například v sakristii kostela s půvabným lavabem.

Lurago měl nakonec v Kladsku ještě jednu možnost upravit fasády své stavby tak, aby více odpovídala městskému prostředí, v té době velmi bohatému na detaily.

V bezprostřední blízkosti koleje byl totiž dne 6. června 1664 položen základní kámen konviktu a semináře, sloužícího pro výchovu budoucích členů řádu. Fasádu stavby, která byla dokončena až roku 1690, pokryl Lurago bosovanými pilastry, čímž navazoval na pražské Klementinum. Šlo ale vlastně o kompromis, jelikož v Kladsku těmito prvky spojil jen dvě horní podlaží, zatímco v Praze tři. Výsledkem byla odlišná dimenze pilastrů, v Kladsku drobnější, vyhovující patrně více střídmejším požadavkům tamního řádového domu.

Zahradní letohrádek na zámku v Gorzanově

Dostáváme se na konec naší cesty. Nebo možná spíš na její vrchol. Záleží na úhlu pohledu. Ten snadno změříme, když se postavíme doprostřed letohrádku, zářícího kdysi uprostřed zahrady zámku v Gorzanově. A pokud máte pocit, že jste tuto věž ve věži již někde viděli, je vaše obrazová paměť ve skvělé kondici, protože zde náš milý Carlo Lurago varioval letohrádek v Humprechtu.

Je červen 1665 a do deníku si jako obvykle zapisuje svoje zážitky pražský arcibiskup, kardinál, velmistr řádu Křižovníků s červenou hvězdou a také velký bonviván Arnošt Vojtěch z Harrachu. Na scéně naší doby to je významná postava, jehož sestra Isabela Kateřina byla ženou Albrechta z Valdštejna, než ji v Chebu učinili vdovou. Kvůli mnoha titulům a skvělým

vlastnostem o sobě mluví kardinál v množném čísle a právě teď sedí v divadle gorzanovského zámku, kam ho pozval jeho majitel Johann Friedrich z Herbersteinu. Přijel tam vysvětit oltáře kostela sv. Antonína Paduánského, ale hrabě zná kardinálovu zálibu ve světských radovánkách a tak podle toho vypadá jeho agenda. Dávají hru o Ió, kterou Zeus-Jupiter proměnil v krávu, aby tuto svoji milenkou zakryl před žárlivou Junonou. Přichází také bohyně lovu Diana a kardinál se nejvíce těší pohledem na její dvě nymfy, které hrají sličné hraběcí dcery. Jinak náš kardinál tráví čas svěcením a konzumováním na různých lokalitách zámeckého areálu: v oboře, v zahradě a v sale terreně, čili přízemním sále zámku, kde je mu ovšem zima. Tento sál několik let předtím postavil Carlo Lurago, což bylo v době, kdy pro něho hrabě ještě v zahradě práci neměl.

Tam nyní hraje kardinál kuželky a my můžeme vidět, jak hraběti poté, co je všechny skolil, ponouká ďábelsky lákavou myšlenku: *Co takhle postavit něco velkolepého?* Kardinál poznal během tří dekád na pražském stolci všechny české zahrady a jejich letohrádky. Ale jeden z nich mu obzvláště přirostl k srdci, byl to „*náš milovaný krásný rundel neboli kupole*“, jak ho nazýval, stojící v zahradě jindřichohradeckého zámku. Jeho cesty tam mířily pravidelně, aby tam v parných letních dnech stoloval ve společnosti majitele zahrady Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka, který se proslavil zejména poznáním, že má-li být defenestrován ze své kanceláře na Pražském hradě, je ideální mezi místo dopadu a své údy vložit kupku hnoje.

Dva roky po skončení divadla stojí v gorzanovské zahradě letohrádek, který by kardinálově oblíbenému místu jako z oka vypadl. Na scénu se ovšem mezitím musel vřítit Lurago a spěšně nový klenot zahrady vyprojektovat. A dal si velmi záležet. Nic jiného mu ani nezbyvalo. Pokud šlo o rodiče, tedy o vzory, architekti neznali jiná přikázání než *překonat!* Ale to nebylo u jindřichohradeckého pokladu nic snadného.

Vstupme tedy do tohoto gorzanského skvostu a prozkoumejme jeho krásy a jak je náš Carlo vymyslel! Ale kudy? Vždyť má čtyři vchody! A ještě tak zvláště položené! Že tu Carlo zase používá nějakou matoucí geometrii? Odpřísahává, že ne, ale potutelně se usmívá, což naši důvěru moc neposiluje... Dobře, dobře, řekneme, zahradníci naší doby s oblibou dělí zahrady čtyřmi cestami, které míří na prostranství s fontánou, ovšem pod úhlem pravým. A do světových stran hledí i velké niky, kterými ozvláštnili vnitřek jindřichohradeckého Rondelu jeho autoři. Nikoli však Carlo. Nejprve nám chce namluvit, že už nás nebude rušit zborcenými formami jako v Humprechtu, a vloží všechnu hmotu letohrádku do krásného a pravidelného kruhu. Vzápětí však opět zaútočí na naši mysl, která by měla být v zahradě náležitě

opečovávána tím, že dá dva velké vchody do letohrádku hned vedle sebe. A další dva naproti nim. Je ti dobře, Carlo? Nestačil by jeden? Jak to mají kolegové v Jindřichově Hradci?

Ó, ne, s jednoduchostí na mne nechod'te, volá Carlo od rýsovacího prkna. Byl tu kardinál, dodává, a četl si s hrabětem v zahradě Bibli. O rajske zahradě. Poslouchejte:

A Hospodin Bůh vysadil zahradu v Edenu na východě a postavil tam člověka, kterého vytvořil. Hospodin Bůh dal vyrůst ze země všemu stromovi žádoucímu na pohled, s plody dobrými k jídlu, uprostřed zahrady pak stromu života a stromu poznání dobrého a zlého. Z Edenu vychází řeka, aby napájela zahradu. Odtud dál se rozděluje ve čtyři hlavní toky.
(Genesis 2:10-14)

A já teď kreslím doprostřed letohrádku fontánu a čtyři velké vchody, do kterých mí kameníci na způsob čtyř řek ráje osadí další fontány, a sál zaklenu velkou kopulí s lucernou jako v kostele, tak aby můj hrabě měl v této krásné zahradě ráj na zemi.

Jak řekl, tak učinil. Pomohli mu v tom sochaři a štukatěři, kteří do všech vchodů vymodelovali osm nádherných soch. Byl to Herkules, svádící boj s hydrou, či Pluto unášející Persefonu, napodobující slavné Berniniho sousoší. Zuby času a vandalů je však až na jednu všechny ohryzaly...

Nuže dobře, Carlo, ale proč, proboha, jsou ty vchody vedle sebe a ne hezky sever, západ, jih, východ... A teď musel Carlo s pravdou ven. Přiznal, že tam tajně vložil DNA kód z pražské Hvězdy, o které jsme už slyšeli na Humprechtu. Ta má nejen šest cípů, ale také šest chodeb, rozbíhajících se z centrální haly a Carlo trval tak dlouho na svém, až mu hrabě tyto chodby povolil proměnit ve vchody do letohrádku. Manýra se tomu říká.

Takovouto pošetilost dnes každý oceňuje, říkal si tehdy hrabě, vždyť kolega Černín nedělá nic jiného... Carlo k nim ještě přidal další dva vchody uvnitř ($4 + 2 = 6$), vedoucí do malých bočních prostorů a schodišť. Ty nás, doufejme, jednou opět zavedou na terasu, abychom si dopřáli nádherného výhledu po zahradě, abychom z ní zamávali těm, kteří teprve počínají cestu v Humprechtu a spočítat, kolik nik na ochozu udělal Lurago tady.*

Stojíme v centrální hale. Architektonické rámy nik a vstupů zde vystupují zpoza krápníků, jsme v jeskyni upravené na stavbu staviteli. Když se ztišíme, ze stěn a z klenby nad námi začnou vystupovat jeskynní obyvatelé: satyrové s kopyty a rohy, nymfy s rybími ocasy a oplácení putti, kteří vířivě krouží kolem osmi velkých kartuší v podobě listu. Jsme napnuti zvědavostí, co na nich bylo namalováno, ale musíme počkat, až dnešní majitel sežene peníze na opravu. Nymfy na nás líbezně shlíží i v bočních prostorách, ale na dotaz, zda je Carlo a jeho mistři štukatérští modelovali podle sličných hraběcích dcer, zarytě mlčí.

Carlo nám už víc neřekne a tak ho pošleme ze scény pryč. Kulisy nyní ukazují Květnou zahradu v Kroměříži a v popředí cedulku s nápisem UNESCO, u které zdvíhá nožku pes. My si zde připadáme jako doma, proto trochu žárlíme. Diamantem této zahrady je totiž letohrádek zvaný Rotunda, který tam v letech 1666–8 nechal podle projektu Giovanniho Pietra Tencally postavit olomoucký biskup Karel z Lichtensteinu-Castelcornu. Když bych vás nyní chtěl procvičit z letopočtů, podivili byste se, že to v Gorzanově vyšlo do stejných let. A nejen to, také rodokmeny obou letohrádků se překrývají, a tak i v Kroměříži se může za matku hrdě prohlásit jindřichohradecká Rotunda.

Ale co pak ti další rodiče, zejména ti „duchovní“? Mohlo by se věřit, že se olomoucký biskup s pražským arcibiskupem setkali někde u piva a kreslili si na tácek různé rotundy, ten tácek je koneckonců také kulatý, ale tak tomu nebylo. Pokud tedy nevěříme ani tomu, že se ideje přenášejí vzduchem, kořeny nebo telepatií, pak si někde uprostřed Čech takové setkání některých protagonistů obou akcí musíme umět představit. Třeba na úrovni projektant – projektant, tedy Ital – Ital, čili Carlo a Giovanni, tak jako tomu bylo u nás dříve mezi Luragem a Pieronim, ale také mezi Luragem a Luragem, totiž Carlem samým se sebou, když si sám od sebe půjčil stejnou formu pro Humprecht. Aby totiž bylo jasno, k takovému plodnému setkání nedochází každý víkend, protože Rotundy nerostou jako houby každý rok, ale každé století. Ne nadarmo v Kroměříži vyfasovali onu cedulku.

Tak co teď s tím? Co s touto odloženou a nyní znovuobjevenou kráskou v kladské kotlině, která má na Hané slavného sourozence? Co s touto sestrou, zohavenou vandaly a časem, která však má – a zde zase mluví trochu naše žárlivost – co se týká architektury a kvality štukatur mnohem více předností, než ta unescová, protože náš Carlo a jeho muži se vybičovali k dílu, které ve vytváření prostoru a vířivým pohybem figur svého jihočeského rodiče předčilo, zatímco v Kroměříži ho jen slepě kopírovaly? Co teď na konci, respektive vrcholu naší cesty uděláme???

Co třeba také zapíchnout cedulku...?

*raději ale až po rekonstrukci

Neodvratný konec

Blíží se finále. Na scéně leží vyčerpaná turistčí rodina, hlavy se jim točí ze všech neoslov a dlouhých dialogů. Otec-turista vydechne: *nevermore*, a matka-turistka s turit'áčatmi se přidává recitujíc naučený text:

Prošli jsme mnoho krásných staveb, abychom zjistili, že ač velmi staré, jsou dosud živé. S pomocí našich průvodců přečetli jsme jejich DNA a rozkošaté rodokmeny.

A teď už nás, prosím, pusťte domů! Volají všichni.

My tak činíme s vrozenou šlechetností, nicméně si dovolíme zvolat „pozor“, protože to, co vypadá jako nevinná, byť gigantická mušle, se může proměnit v monstrum.

Pilíře loggie Valdštejnova letohrádku náhle vypadají jako dlouhé zuby, pod oblouky se rozsvítí trojice očí, vchody jako nozdry zavětrí přijíždějící vlak a jedním mohutným skokem už je dopaden ten ocelový parazit a chroustán na součástky...

Ilustrace

1. Zahrada a valdický letohrádek u Jičina. Celkový plán areálu s pohledem na casino a vrchem Zebín v pozadí. Josef Thoma, kolem 1790. **mám**
2. Zahrada a valdický letohrádek u Jičina. Pohled na letohrádek s loggií.
3. Zahrada a valdický letohrádek u Jičina. Půdorys přízemí, částečná rekonstrukce s nerealizovaným schodištěm. **mám, překreslí RS**
4. Náchod, zámek, kaple Nanebevzetí Panny Marie, klenba.
5. Náchod, zámek, kaple Nanebevzetí Panny Marie, pohled k oltáři (Tomáš Rasl). **mám**
6. Náchod, portál staré radnice.
7. Humprecht, letecký snímek.
8. Humprecht, návrh na přestavbu po požáru roku 1678, půdorys přízemí (SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec; fond Ústřední správa černínských statků, Jindřichův Hradec, plánová dokumentace).
9. Humprecht, návrh na přestavbu po požáru roku 1678, nárys (SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec; fond Ústřední správa černínských statků, Jindřichův Hradec, plánová dokumentace).
10. Kladsko, bývalá jezuitská kolej (nyní Gymnázium Boleslava Chrabrého), refektář (Aula Arnošta z Pardubic / Aula im. Arnoszta z Pardubic), klenba.
11. Kladsko, bývalá jezuitská kolej, plán z roku 1654 (Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, sign. 5016/14).

12. Kladsko, bývalý jezuitský konvikt (nyní Muzeum regionu Kladsko / Muzeum Ziemi Kłodzkiej), celkový pohled.
13. Gorzanów, obraz zámku a zahrady z konce 17. století (archiv Herbersteinů v St. Johann bei Herberstein). Alternativně: Gorzanów, obraz zámku a zahrady v roce 1738 podle grafiky F. A. Pompeja z roku 1862.
14. Gorzanów, letohrádek, historický snímek interiéru, pohled k západu (Steiermärkische Landesarchiv).
15. a: Půdorys letohrádku v Gorzanově, b: půdorys letohrádku v Jindřichově Hradci, c: půdorys letohrádku Hvězda u Prahy, c: půdorys letohrádku v zahradě v Kroměříži (**mám, překreslí RS**)
- Alternativně: 16. Gorzanów, letohrádek, celkový pohled (současné foto nebo historický snímek)

K dalšímu čtení

Peter Fidler, ...alla moderna gebaut und vom sehr artigen goet... Das Palais Dietrichstein-Lobkowitz in Wien. Zur Frage des französischen Einflusses in der mitteleuropäischen Architektur und Mitteleuropa des 17. Jahrhunderts, *Acta historiae artium* 37, 1994–1995, s. 168.

Gerhard Goebel, *Poeta Faber. Erdichtete Architektur in der italienischen, spanischen und französischen Literatur der Renaissance und des Barock*, Heidelberg 1971, s. 161–164.

Jacques Gohory, *L'Onzieme Livre d'Amadis de Gaule*, Paříž 1554.

Marzanna Jagiełło – Wojciech Brzezowski, Ogrody rezydencji gorzanowskiej w XVII i XVIII w. / Gardens of Gorzanów residence in the 17th and 18th centuries, *Architectus* 2016, 4 (48), s. 23–51.

Zdeněk Kalista, Humprecht Jan Černín jako mecenáš a podporovatel výtvarných umění v době své benátské ambasády (1660–1663), *Památky archeologické* 36, 1928–1930, s. 53–77.

Podle Erich Kruttge, Zur Baugeschichte des Jesuiten Kollegiums. Nach den im der Khatolischen Pfarei vorhanden Aufzeichnungen und Planen, in: Erich Kruttage – Paul Prohasel – Wilhelm Schulte, *Festschrift zur Feier des dreihundertjahrigen Bestehens des Koniglichen Gymnasiums zu Glatz*, Kladsko 1897, s. 1–20.

- Zuzana Křenková – Vladislava Říhová, *Nedestruktivní stavebně-historický průzkum zahradního pavilonu zámku v Gořanově*, nepublikovaný strojopis, Praha 2018.
- Dana Toufarová, *Jezuité a architektura v české provincii v letech 1625 až 1675. Tradice a stavební praxe řádu na příkladu několika jezuitských kolejí*, nepublikovaná disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Brno 2019, s. 198–243.
- Petr Uličný a kol., *Architektura Albrechta z Valdštejna. Italská stavební kultura v Čechách v letech 1600–1635*, Praha 2017.
- Renata Veselá – Miloš Kudrnovský – Adéla Valášková, *Areál zámku Humprecht, nedestruktivní stavebně-historický průzkum*, nepublikovaný strojopis, Miletín 2017.
- Pavel Vlček, *Slavné stavby rodiny Luragů*, Praha 2015.
- Zdeněk Wirth – František Machát, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Náchodském*, Praha 1910, s. 58–109.